

MATERNI JEZIK, JEZIK OKOLJA IN TUJI JEZIKI V AVTOBIOGRAFSKIH ČRTICAH ZOFKE KVEDER

V članku so predstavljene slovensko-češko-hrvaške jezikovne povezave v črticah, ki jih je Zofka Kveder objavljala o svojih hčerkah v mesečniku *Domači prijatelj*, *Vydrov mesečnik*, izhajajočem v Pragi v letih 1904 do 1913 in kot so bile objavljene s še nekaterimi dodatnimi zapisi v ljubljanski knjižni izdaji *Vladka, Mitka, Mirica* leta 1978. Črtice so napisane v slovenski knjižni normi t. i. modernega obdobja slovenskega knjižnega jezika, kakršno so na začetku 20. stoletja v umetnostnem jeziku zagovarjali modernisti in njihovi sopotniki. Neposrednih čeških ali hrvaških prepletanj ni, zato pa je veliko razmišljanj o večjezičnosti in vlogi slovenščine, češčine, hrvaščine in nemščine med odraščanjem treh hčera Zofke Kveder – češčina in hrvaščina sta pri tem prikazani kot prvi in drugi materni jezik prvorojenke Vladke (jezik okolja), slovenščina in nemščina pa kot njen prvi in drugi tuji jezik.

1 Uvod

1.1 Znanje in redna raba slovenščine, hrvaščine, nemščine in češčine je bila Zofki Kveder naravno dana, kasneje pa je to postala njena potreba in nuja, saj se je ves čas preživljala kot pisateljica, prevajalka in urednica.

Od leta 1900 do 1907 je Zofka prebivala v Pragi in potem do smrti leta 1926 v Zagrebu. In ker je ves čas, kar je zapustila Ljubljano in Trst, živela samo od svojega peresa, je pisateljevala tudi v nemškem in kmalu še v hrvaškem jeziku, sodelovala razen pri slovenskih v mnogih nemških, hrvaških in čeških listih in časnikih, prevajala iz slovenščine, v slovenščino, skratka, kakor je pozneje izjavila, ni delala tega, kar ji je narekovalo srce, ampak tudi tisto, kar je bilo potrebno (Muser 1970: 168).

Rodila se je v Ljubljani, njeno življenje pa je zaznamovala tujina, s tem pa tudi in predvsem večjezičnost. Njen materni jezik je bila slovenščina, kmalu pa je »v tistem lepem in posebnem delu Kranjske, kjer se lomi kraška burja ob nepreglednem črnem borovju, na meji Kranjske in hrvaškega Gorskega kotara, tam pri Prezidu na Čabru« (Muser 1970: 163) kot jezik govornega okolja spoznala tudi hrvaščino, ki je kasneje zaznamovala njeno umetniško ustvarjanje,¹ leta 1906, po preselitvi

¹ »Predstavila se je /Zofka Kveder/ v Zagrebu leta 1906 kot osebnost, in značaj, saj po delu so jo lahko

iz Prage v Zagreb, pa je hrvaščino kot večinski jezik novega okolja sprejela za svoj nadomestni jezik.

1.2 Pisala je najprej in predvsem v slovenščini, seveda tudi v nemščini,² nazadnje le še v hrvaščini,³ medtem ko češko sama ni pisala – jo je pa v češčino prevajala Zdenka Hásková,⁴ ki ji je Zofka Kveder povsem zaupala, saj se je z njo lahko pogovarjala o stvareh, ki jih nihče drug ni razumel. Zdi se, da sta si bili duhovno in razpoloženjsko zelo blizu (»Spočiti bi se hotela od nemira in oditi od ljudi. Sama bi hotela biti in s teboj. Ti edina me ne bi motila, ti moja ljuba prijateljica, ki te nisem videla že tako dolgo«). Zofka Kveder govori celo o neki usodni povezanosti (»Sestra si moja. Prijetna si mi.«), zaznamovanosti (»Kadar sem nesrečna, se mi stoži, da si daleč. Vedno se mi toži, da si daleč.«) in odvisnosti (»Nihče me ne zna potolažiti tako kakor ti, kadar sem žalostna, nihče se ne veseli moje sreče kakor ti, samo pred teboj se lahko smejem tako otroško«), o prijateljstvu (»Karkoli rečeš, se mi zdi, da sem rekla sama. Kadar molčiš, se tudi meni zdi molčati; kadar se smeješ, sem tudi jaz vesela. Ti se žalostiš z menoj, z menoj se raduješ«), ki prerašča v umetniški navdih (»Ti si mir. /.../ Tvoje prijateljstvo pa mi povzdiguje dušo.«), saj čuti najtesnejšo povezanost s svojo prevajalko in prijateljico prav pri načinu razmišljanja, presojanju in čustvenih odnosih do sveta (»Boljša sem, kadar mislim nate. In navadila sem se, da ne mislim več, kaj je dobro in kaj je zlo, ampak se le vprašam, kaj bi rekla ti. In kar mi je neugodno zaupati tebi, to vem, da je madež na mojem bitju, rja na mojem značaju in moji duši.«).⁵ Zofka Kveder, čeprav je češko govorila, v tem jeziku ni pisala, je pa v Zdenki Háskovi našla prevajalko, ki jo je razumela človeško in umetniško, tako da je lahko z njenimi prevodi tudi v (za Zofko Kveder) tujem jeziku (tj. češčini) dosegla tako besednoumetnostno popolnost kakor v slovenščini (»Vsako lepoto, ki se je zbudila na dnu mojega srca, si priklicala na dan s svojim ljubeznivim bitjem. In karala si me, svetovala si mi in vse je bilo prav in resnično, kakorkoli si govorila«). Tako osebnega, celo poduhovljenega odnosa med pisateljem in prevajalcem v slovenskem prostoru do tedaj še ni bilo.

že poznali /.../; kot prevajalko in pisateljico, in to celo iz pol slovensko, pol hrvatsko napisane zbirke črtic Iskre, ki jih je izdala še v Pragi 1905 in jim je dodala v hrvaščini napisano prevedeno novelo Kajn. (V Slovanu 1904/5 Mara in njen sin Kajn)« (Muser 1980: 221).

² »Rodila sem se leta 1878 v Ljubljani /.../. Ker me je žejalo po višji izobrazbi, sem odpotovala v Švico in preživela nekaj mesecev v Zürichu in Bernu. Tam se mi je duhovno obzorje vsekakor razširilo, toda zaradi pomanjkanja nisem mogla ostati dlje v Švici. Odšla sem v München in nato v Prago« (Muser 1970:163).

³ Ardite na otoku Krku, Unuk Kraljevića Marka in leta 1926 Po putevima života, svojo zadnjo knjigo, ki jo je narekovala, ker sama zaradi bolezni ni več mogla pisati.

⁴ Zofka Kveder je imela s svojo prevajalko tesne prijateljske stike, ki jih je predstavila v črtici Pismo o mali Mirici (*Domači prijatelj*, 1912; Kveder 1978: 227–236).

⁵ Vsi navedki so vzeti iz črtice *Pismo o mali Mirici* v Kveder 1978: 227–236.

2 Domači prijatelj Zofke Kveder

2.1 Črtice o Kvedrovih hčerkah so izhajale v *Domačem prijatelju* od leta 1904 do 1913, v knjižni obliki pa jih Zofka Kveder v slovenščini sama ni nikoli zbrala – na Slovenskem so prvič izšle leta 1927 (*Vladka in Mitka*), nato še enkrat 1928 (*Vladka, Mitka in Mirica*), pa 1960 (*Veliki in mali ljudje*) in nazadnje še ob stoletnici pisateljčinega rojstva, tj. leta 1978 (*Vladka, Mitka, Mirica*).⁶ V knjigi *Vladka, Mitka in Mirica* je objavljenih enaintrideset črtic, ki sta jim dodana še spominski zapis Mire Jelovšek Škrinjarič (*Moja mati Zofka Kveder*) in spremna beseda Erne Muser (*Ob stotem rojstnem dnevu Zofke Kvedrove*) – sedemindvajset črtic je med letoma 1904 in 1913 izšlo v *Domačem prijatelju*,⁷ štiri pa še v *Ljubljanskem zvonu* (*Moja mala*, 1903), češki knjižni izdaji *Vlada a Marja* (*Spomladi dobimo fantka*, 1913), *Jugoslavenski ženi* (*In memoriam*, 1920) in *Jutru* (*Polpretekli čas*, 1926).

Zgodbe o svojih hčerkah je začela pisati v Pragi, kjer se je rodila najstarejša Vladka, in kjer je

bržkone preživela svoja najsrečnejša leta /.../; od tod je osvajala domovino s svojimi knjigami in začela z letom 1904 z družinskim mesečnikom *Domači prijatelj*, ki ga je urejala za češko Vydrovo tovarno hranil, prihajati skoraj v vsako slovensko hišo in spodbujati v njem mlade pisateljske talente, kakor Prežihovega Voranca in Franceta Bevka (Muser 1970: 168).

Zofka Kveder je skrbela za vsebino slovenskega mesečnika, ki je takrat izhajal v različnih »avstrijskih« jeziki, tj. v jezikih številčno šibkejših in upravno-politično nesamostojnih (predvsem) slovanskih skupnosti, ki so v okviru avstrijskega dela cesarstva in med govorcji prevladujočega nemškega (skupnega sporazumevalnega, zato tudi večinskega) jezika občutili svojo jezikovno funkcijsko omejenost.⁸ Urednica slovenskega Vydrovega mesečnika⁹ na tako jezikovno »manjvrednost« ni pristajala. Slovenski *Domači prijatelj* je prvič izšel 1. aprila 1904 v Pragi¹⁰ – na štiriindvajsetih straneh je prinesel predvsem

⁶ Zdenka Hásková jih je npr. že leta 1913 prevedla v češčino (*Vlada a Marja*).

⁷ V *Domačem prijatelju* so črtice izhajale po naslednjem kronološkem redu: 1904 – Naša mala, Naša Vlada, 1905 – Vladoša, Epizodice, Otroci, Učenje, 1906 – Vladoša dela komedije, Najin dan, Vladoša na deželi, Vladoška se moži, Dogodivščine, Večerni sprehodi, 1907 – Manira, šola, bolezen in druge zgodbe; »Punčka«, Pikica, 1908 – Beli čevljički, 1909 – Čevljički, Naše domače živali, Mitka, Potres, 1910 – Sentimentalno besedovanje, Otročarije, 1911 – Vlada in Mika, Naša Mika, Veter in sneg; Žoga v bazarju, 1912 – Pismo o mali Mirici, 1913 – Maša in njena Pufika.

⁸ Zofka Kveder je za češkega tovarnarja Vydro nekaj časa urejala tudi hrvaško različico *Domačega prijatelja*, tj. mesečnik *Sijelo*.

⁹ »Med raznimi drugimi papirji so bili tudi ostanki uredništva *Domačega prijatelja*, ki sem ga urejevala deset let, ravno do vojne. Izdajal ga je češki tovarnar Vydra, ki ga je Avstrija tudi pestila na vse načine, da je siromaka, še razmeroma mladega, udarila kap, še preden so minili težki dnevi trpljenja za svobodo« (Kveder 1978: 243).

¹⁰ *Domači prijatelj*, Vydrov mesečnik, letnik I. V Pragi, 1. aprila 1904. Štev. 1. Uredništvo »Domačega prijatelja«: Zofka Jelovšek, pisateljica v Pragi II., Ječna ul. št. 5, Češko. Tisk firme Binko in Zika v Pragi II., Vodičkova ul. 22.

slovensko leposlovje, torej skrb za omikan slovenski knjižni jezik, kakršen se kaže v slovenskih umetnostnih besedilih. Zofka Kveder je že v prvi številki mesečnika, ki ga je začela urejati, pokazala, da bo nosilna socialnozvrstna plast slovenskega jezika v *Domačem prijatelju* slovenski zborni jezik, izhajajoč iz tradicije 19. stoletja in novooblikarstva, pa vendar se že spogledujoč s takrat modernim obdobjem knjižnega jezika, ki se je začelo s koncem 19. stoletja in nastopom Pleteršnika oziroma Levca, kasneje seveda Breznika. Jezikovnih inovacij slovenskih dekadentov, simbolistov in impresionistov v prvi številki še ni bilo čutiti, kasneje pa se je na straneh *Domačega prijatelja* bolj kot novoromantični začel uveljavljati t. i. novostvarnostni jezik, ki je kasneje postal prepoznaven slog slovenskih socialnih realistov – Prežihov Voranc in France Bevk sta svoje prve literarne poskuse objavila prav v Pragi izhajajočem slovenskem mesečniku pod mentorstvom Zofke Kveder. *Domači prijatelj* je pod njenim urednikovanjem izhajal v Pragi od leta 1904 do začetka prve svetovne vojne leta 1914. Prva tri leta ga je urejala v Pragi, nato pa od leta 1906 naprej v Zagrebu (izhajal pa je ves čas v Pragi), kamor se je preselila s svojo družino.

Naredila ga je za pravo slovensko vadnico mladega pisateljskega rodu. V njem srečamo poleg neznanih pozabljenih veliko še danes znanih imen, med njimi Prežihovega Voranca in Franceta Bevka, ki se oba hvaležno spominjata časov, ko jima je Zofka pomagala na pisateljsko pot. »Ta ali oni je naročil petkilogramsko vrečico žitne kave samo zato,« pripoveduje France Bevk v *Spominih na Zofko Kvedrovo* (Slovenski poročevalec 17. novembra 1957), »da je nato prejemal list. Prihajal je malone v vsako vas, ponekod skoraj v vsako hišo. – In ljudje so ga brali. – Tiste čase se nobena druga revija ni menila za pisateljski naraščaj. Mladi začetniki so svoje prvence naslavljali na Zofko Kvedrovo, zakaj vrata Domačega prijatelja so jim bila zmeraj odprta« (Muser 1978: 267–268).

2.2 Prvo številko je Kvedrova uvedla z Meškovo petnajstvrstičnico *Sam?*, sledile pa so črtice Ivana Laha (*Pijanec*),¹¹ Zofke Kveder (*Veliki teden*) in nekaterih anonimnih piscev, nekaj pesniških poskusov pa je zaključilo leposlovni del prve številke; poljudnostrokovni jezik je bil zastopan v sestavkih o zdravilih (*Zdravila*) in oblačilih (*Obleka*), slovansko širino (in povezanost) so nakazovali nekateri zbrani slovanski pregovori in odlomek (prevod) iz ruske čitanke, splošnosporazumevalni pa s sestavkom z naslovom *Ne tepite otrok*, nadaljeval pa se je na zadnjih sedmih straneh, ki so bile namenjene besedilnim ugankam, križankam in šalam. Prva številka se je zaključila z Listnico uredništva, v kateri je urednica razpisala nagrade za »humoreske ali šaljive črtice« in tako napovedala nadaljnjo uredniško politiko novega slovenskega mesečnika. V naslednjih letih je Listnica postala znamenita, Zofka Kveder pa je v *Domačem prijatelju* že v letu 1904 objavila tudi svoji prvi črtici o triletni hčerki Vladki, ki so nato vsako leto izhajale kot vesele črtice iz družinskega življenja Zofke Kveder vse do leta 1913.

¹¹ Ivan Lah je po smrti Zofke Kveder zbral črtice o njenih hčerkah, ki so izhajale v *Domačem prijatelju*, in jih izdal v knjižni obliki (*Vladka in Mitka*, 1927; *Vladka, Mitka in Mirica*, 1928).

Skoraj vse, kar je napisala o svojih treh hčerkicah, največ seveda o najstarejši Vladi – Vladoši in najmanj o najmlajši Mirici – Sunčani, je izšlo v Domačem prijatelju. /.../. Ljudje so zgodbe iz življenja Zofkinih hčerkic radi brali in še zmeraj so dvojno mikavne. Niso samo podoberasti in dozorevanja otrok, so tudi podobe časa, podobe pisateljice same, njenega življenja, dela in hotenja, njenega čustvovanja in temperamenta (Muser 1978: 268–269).

2.3 V knjižni izdaji leta 1978 so zgodbam, objavljenim v *Domačem prijatelju*, dodani še kratki spomini Zofke Kveder na čase, ko je urejala slovenski Vydrov mesečnik.¹² Zofka Kveder se je manj kot pol leta pred svojo smrtjo v pogovoru z najmlajšo hčerko Mirico spominjala praških in zagrebških časov, povezanih z *Domačim prijateljem*, ko je bila mentorica številnim mladim, ki bi bili pripravljeni upoštevati njene literarne nasvete pri svojih prvih korakih v svet besedne umetnosti. »Majka, to je krasno, vsi ti pravijo samo gospa Zofka in celo draga gospa Zofka, opazi moje dekletce, ki bi bilo rado gospodična, pa še ni« (Kveder 1978: 245).

Čeprav na videz odmaknjena od dogajanja v Sloveniji, v Pragi ni nikoli izgubila stika s slovensko besedo in dogajanjem na področju literature. Njen *Domači prijatelj* je bil prava kovačnica mladih talentov. V *Literarnih pismih*, ki jih je v Slovenijo pošiljala s svojega praškega in kasneje zagrebškega naslova, je iz izseljenštva usmerjala del slovenskega literarnega toka. Njeni odgovori mladim pišočim so preraščali v jezikovne pogovore, v katerih je opozarjala na izbiro in rabo jezikovnih sredstev v besedilih, poslanih za objavo v *Domačem prijatelju*, popravljala je njihov slog in jezik, svetovala glede prave jezikovne norme v slovenskem literarnem jeziku in jih spodbujala pri upoštevanju pravil slovenskega knjižnega jezika. Mlade talente je usmerjala v svet literature, pri tem pa jih je kot jezikovna navdušenka ves čas opozarjala tudi na normativno rabo slovenskega jezika. O kakršnem koli jezikovnem odpadništvu,¹³ ki so ji ga nekateri v Sloveniji kasneje očitali, v *Domačem prijatelju* ne moremo govoriti. O tem nas prepričuje slovenskost *Domačega prijatelja*, za kar je skrbela Zofka Kveder, v katerem ni občutiti nobene zavestne jezikovne asimilacije – nasprotno, ves čas je v svojih mentorskih nasvetih odkrito poudarjala skrb za visoko jezikovno omiko slovenskega (umetnostnega) jezika, pri tem pa je prepoznavno tudi njeno zavračanje modnih jezikovnih sredstev, ki so bila v nasprotju s takratno normo in predpisom slovenskega jezika. Tak odnos do slovenskega jezika (in seveda njeno predano literarno mentorstvo) so spoštovali in cenili številni mladi dopisovalci, ki jih je »naša Zofka« navduševala za slovensko literarno ustvarjanje:

¹² Polpretekli čas. Prvič objavljeno v *Jutru*, 27. 6. 1926. V knjižni obliki izšlo v Kveder 1978: 243–248.

¹³ »Ne moremo se sprijazniti z njenim jezikovnim uskoštvo, ki je bilo njej sami najbolj usodno /.../« (Muser 1970: 170). »Jezikovno uskoštvo« je povezano s kasnejšo odločitvijo Zofke Kveder za t. i. »jugoslovanstvo«, ki ga je po letu 1917 z besedami in dejanji potrjevala kot urednica *Ženskega svijeta* oz. *Jugoslovenske žene*, ko je začela »teoretizirati o enem jeziku od Triglava do Kotora« in objavljati v slovensčini, hrvaščini in srbsčini. Šlo je za njeno odkrito spogledovanje z novoilirizmom, ki mu je jasno izrazila naklonjenost že leta 1913 v predgovoru k hrvaško pisanim vojnim novelam (*Jedanaest novela*): »Kao Jugoslavenka osjećam isto toliko za Hrvate, kao i za Slovence, pa pišem s istim osjećanjem i istim čustvima 'Mi Slovenci', kao i 'Mi Hrvati'.«

Da, to je bilo lepo, zelo lepo, moja draga Sunčana. Imela sem cele podružnice takih mladih navdušenih idealistov na vseh koncih in krajih Slovenije. /.../ Sunčana, oni so mi dali najlepši priimek, kar jih more dobiti javni delavec. »Naša Zofka« sem jim bila in pisem sem jim napisala, o, na tisoče in tisoče! (Kveder 1978: 245).

Mira Jelovšek Škrinjarić (1978: 249–261) je v spominih na svojo mater zelo natančno razložila izseljeništvu Zofke Kveder in iz tega izhajajoč odnos do slovenstva. Navidez popolna asimilacija v novem okolju (»V Slovenijo nismo šli nikoli, če odštejem zase tisto poldrugo leto, ko sem bila v Škofji Loki v samostanski šoli.«) je veliko presenečenje, ki se stopnjuje v osuplo, golo dejstvo (»Tudi govorili nismo slovensko in nisem imela občutka, da je mati Slovenka«). Dovolj, da bi lahko govorili o jezikovnem odpadništvu oz. uskoštvu Zofke Kveder? Ne, to je bilo le pozunanjenje, navidezna prilagoditev v izseljeniško okolje (»Kadar je iz nje privrelo kaj takšnega, kar pri nas ni bilo v navadi, kak vzdih, kakšna slikovita prispodoba, smo vendarle vedeli, da je v duhu na Slovenskem.«), v tujini pred hčerko ni mogla prikriti hrepenenja po domači deželi (»Tako je v meni za zmeraj ostalo nekakšno hrepenenje po Sloveniji, Slovenija mi je bila kakor obljubljena dežela.«), v mislih se je vedno vračala »domov« (»Navadno smo šle do gozdčička, kjer je sedla na klop in se sazrla v Sleme in v Zagreb. Pozneje sem vedela, da se je tedaj spominjala slovenskih gora, ki jih je navdušeno opisovala in jim je rekala po slovensko – 'moji hribi'.«) in v tujini so jo obkrožali »domači ljudje« (»Zmeraj smo imeli za gospodinjske pomočnice kakšne prikupne preproste Slovenke / . . ./«) in slovenska beseda:

Nekoč sem nenadoma stopila v sobo, ko je bil na obisku nekdo iz Slovenije. Mati je stala pred knjižno omaro in v roki držala drobno knjižico. Bili so slovenski stih in brala jih je tako zanosno, da sem čisto presunjena obstala za vrati. Tako nenavadna se mi je zdela. Oči so ji gorele, a vendar je bilo, kakor da nikogar ne vidi. Njen glas je bil baržunast, zvonko se je dvigal in se mehko spuščal. Takšne nisem še nikoli videla in v stihih, ki jih je govorila, sem začutila skladnost in lepoto in čeprav jih nisem niti prav razumela, sem jih globoko doživela.

Odtlej je bila tista omara zame omara pesmi in materin vzneseni lik mi je pomenil slovensko poezijo (Jelovšek Škrinjarić 1978: 258).

Asimilacija v tuje okolje in jezikovno odpadništvo se izkažeta za videz, ki je varal, za zmoto, ki se jo je Zofka Kveder zavedla še pred smrtjo, saj ji tujstvo nikoli ni moglo nadomestiti slovenstva, tujčevanje v slovenskih besedilih pa ji je bilo sploh tuje. »Jugoslovanstvo« je opustila in pomirjena se je vrnila med »slovenske prijatelje« (»Samo iz Slovenije so še prihajala pisma, polna hrabrenja in tolažbe. Na svoje slovenske prijatelje in prijateljice se je namreč obračala, ko ji je bilo najtežje, in bolj ko se je njeno življenje bližalo koncu, pogosteje si je dopisovala z njimi.«).¹⁴

¹⁴ Vsi navedki so iz Mira Jelovšek Škrinjarić 1978: 251, 253–254, 258.

3 Jezikovna stičnost in prepletanja

3.1 V črticah o svojih hčerkah, ki jih je objavljala v *Domačem prijatelju*, je Zofka Kveder upoštevala normo in predpis slovenskega knjižnega jezika, zato v njenih besedilih ne zasledimo neposrednih besednih ali skladenjskih slovanizmov. Zavestno se je izogibala češkimi ali hrvaškimi jezikovnim prvinam, kar kaže, da na straneh *Domačega prijatelja* ni bila naklonjena »jugoslovenstvu« in jezikovnim zablodam novega ilirizma. Besednih elementov češčine v njenih črticah o Vladki ni, čeprav se je hčerka rodila na Češkem in je Zofka Kveder pisala o prvih letih njenega odrasčanja v Pragi.

3.1.1 Slovenščina je že v 19. stoletju imela zanimive jezikovno-literarne stike s češčino v delu Oroslava Cafa (Jesenšek 2005: 321–331), ki je soočil slovensko in češko besedje v želji po lažjem razumevanju slovanskih jezikov.

In his translation of Robinson Crusoe from Czech, Caf offered the first interesting use of synonymy, as he attempted to familiarize his readership with Slavic lexicon and show an alternative in bringing individual Slavic languages closer together. Most noticeable is binary synonymy, where he contrasts Slovene and Czech lexico (sprejemati – vitati, ljute zverine – čudi, dvojiti – pohibovat, habati – varovati); next are lexical series, showing distant cultural contact with Czech and Old Church Slavic, neighboring with Croatian-Kajkavian, literary with Illyria, differentiating with Slovene Alpine-Pannonian, and dialectal contacts (Jesenšek 2005: 327).

Šlo je seveda za idejo ilirizma in skupnega slovanskega jezika, za idejo torej, ki se je na začetku 20. stoletja ponovno pojavila med Slovani in ji je po prvi svetovni vojni v Zagrebu sledila tudi Zofka Kveder v časopisu *Jugoslavenska žena*. Zanimivo pa je, da takih namenov ne moremo odkrivati v *Domačem prijatelju*. Nobenih večpomenskih slovensko-čeških izrazov ne najdemo v črticah o njenih hčerkah, nobenih terminoloških sopomenk, ki jih je na tako zanimiv način predstavil že Oroslav Caf, nobenih zastarelih ali starinskih izrazov in besednih združevanj na podlagi slovensko-čeških pomenskih odtenkov, nobenih pomenskih spojojenk ali sopomenk iz češčine ni. Na izseljenko Zofko Kveder češčina v živem stiku ni delovala, češčina ni imela posebnega vpliva na slovnično zgradbo njenih črtic, tudi besednih čehizmov ni uporabljala. Samo enkrat se v knjigi pojavi češka besedna zveza, ki pa je v oklepaju razložena z ustreznim slovenskim prevodom. Pri tem ne gre za namerno slovensko-češko besedno prepletanje, ampak za razlago starinske češke besedne zveze in za njeno nadomeščanje z novejšo, sodobno ustreznico:

Tukaj na Češkem, je navada, da pozdravljajo otroci vsevprek, ženske in moške, z »ruku libám« (poljubljam roko). Razlagala sem naši mali, da to ni lepo, da je to suženjsko, in kdor je ponosen, ne pozdravlja tako. Reci »klanjam se« ali pa »moj poklon«, to je tudi lepo in spoštljivo. /.../. Rekla sem vam Klanjam se, to je jako lepo. Ruku libám, to je suženjsko, je rekla mama (Kveder 1987: 50).

3.2 Kljub temu pa je jezikovno prepletanje v pisanju Zofke Kveder prisotno na drugačni ravni; o različnih jezikih je veliko govora, veliko piše o slovensko-češko-hrvaških stikih na ravni odnosa med temi slovanskimi jeziki.

3.2.1 Večjezičnost je v knjigi zbranih črtic iz *Domačega prijatelja – Vladka, Mitka, Mirica* – (in življenju njene družine) neprestano prisotna: »Vladka pozna jezike. ‘Govorila je hrvatsko, slovensko, češko, nemško, francosko in angleško in poleg je tega znala še šolsko latinščino’« (Kveder 1987: 237). Vladka je bila že kot dveletno dekletce dvojezična, govorila je češko in hrvaško: »Ko je bila Vlada stara dve leti, je bila pametnejša, gladko je govorila in razumela je češko in hrvaško« (164). Imela je dva materna jezika, hrvaškega in češkega; češki jezik je bil jezik govornega okolja v Pragi, hrvaščina pa pogovorni jezik v družinskem okolju, ki ga je sprva najbolje obvladala, kar kaže tudi komentar dveletne Vladke, ko se je z mamo vrnila iz praškega gledališča: »Kajne, da jaz lepše pojem kakor tisti v gledališču? Tako jasno. Vidiš, vse se razume, kar jaz pojem, tam jih pa nisem nič razumela« (12).

3.2.2 Slovenščine takrat še ni znala: »Tvoji znanci govorijo slovensko, tatkovci pa hrvatsko, ne?« vpraša Vladka (72–73). Slovenija je sicer bila mamina dežela, a daleč stran, nekje na »kranjski strani«: »E, draga moja, to ni kar tako. To je poldrugo uro daleč in na kranjski strani. Tam se govori slovensko« (72). Slovenski jezik se v družini ni govoril in je imel poseben »status«, ki se ni mogel primerjati s prvima dvema jezikoma; bil je celo sinonimno razvrednoten v »kranjski jezik«: »Če se z možem razgovarjava in rabim jaz v pogovoru kako tujo besedo, jo gotovo slišim drugi dan od ‘Cvetlice’ – kakor je moj mož, ki je Hrvat, malo posmehljivo, ‘po kranjski’ krstil svojo hčerko« (11–12). Vladka se je slovenščine naučila kot tretjega jezika na počitnicah v Sloveniji (pet in pol let stara), kar kaže, da je slovenski jezik postal njen prvi tuji jezik, pogojno tudi manjšinski jezik v avstrijski državi (čeprav jezik njene matere):

Pripovedovala sem mu, da kako sem poslala Vladošo za desti dni k prijateljici na kranjsko stran. Rekla sem ji, da je naše dekle samostojnega mišljenja, da se samo obuva, umiva in češe in da ne bo imela dosti dela z njo. Skakati naj jo pusti, kolikor ji drago, in tudi na vasi naj se igra z drugimi otroki, da se bo naučila slovensko govoriti in da postane demokratična (Kveder 1987: 89–90).

Temu primerno je tudi prihajalo do hrvaških vnašanj v Vladkini slovenščini:

Radko je hotel oditi. Vladka pa je jokala še bolj: »Molim te, Radko, traži! Traži, Radko, molim, molim!« Radko je malo postal, dregnil nekajkrat z nogo v pesek in se zopet obrnil proč. Ali Vlada je neprestano kričala: »Traži, traži!« Stali sva s prijateljico pri oknu in se muzali. Nisva vedeli, ali je Radko res ne razume ali pa se samo tako dela, češ kaj se bom valjal po pesku (Kveder 1987: 78).

Sploh pa je neposrednega slovenskega jezikovnega »gradiva«, ki bi kazalo, kako so se Kvedrove hčerke učile slovenščine, v črticah zelo malo. Pri tem izstopata npr. primer prave frazeološke rabe: »Povej, mama, zakaj se pravi *kaša je otroška*

paša?« (41). in »frazе«, kakor jo poimenuje Zofka Kveder: »Vladoša se vzravna, vzdigne nosk in pravi prepričevalno: 'Žaliti se ne pustim!' O, Vladoška, ti opičica, od kod si vzela to imenitno frazo?!« (47). Na nekem drugem mestu (106) je zapisan še verz iz slovenske pesmi: »Barčica po morju plava, drevesa se priklanjajo«, omenjen pa je tudi Župančič kot Vladkin najljubši pesnik: »V pesništvu je imela najrajši Slovence: Župančiča« (238). In še na enem mestu (244) Zofka Kveder pohvali znanje slovenščine svoje najmlajše hčere: »Dobro zna slovenski«. Drugih opaznih slovensko-čeških prepletanj v knjigi ni.

3.2.3 Veliko bolj pa sta se v Vladkinem otroštvu prepletali hrvaščina in češčina, ki se v knjigi nenehoma dopolnjujeta in primerjata. To sta njena enakovredna jezika, jezika družinskega in življenjskega okolja. Za razliko od slovenščine se je Vladka nenehno srečevala s hrvaščino – iz Prage že kot dveletna potuje na daljše bivanje v Zagreb: »Ko je bila stara dve leti in pol jo je vzel mož za nekaj mesecev k svojim staršem. Dolga pot je to iz Prage na jug /.../« (18). Češčino kot jezik okolja je zamenjala hrvaščina, v Zagrebu tudi mama govori z Vladko hrvaško: »Voziva se v tramvaju. /.../ Razlagam ji hrvatsko, da se ne sme tako vpraševati, ker je deklica žalostna« (21). Vladka pri jezikovnem preklapljanju iz češčine v hrvaščino nima težav, »skrbi« pa ji povzročata različni abecedi:

»Veš kaj, mama, jaz že ves dan mislim, da v Zagrebu ne bom mogla v šolo.« Prav žalostno in v skrbeh je to rekla. »Zakaj bi ne mogla?« vprašamo vsi. »Oh, pozabila si, mama, da imam češko abecedo. A tukaj ne velja« (Kveder 1987: 72).

Vladki je bila večjezičnost ob stiku češčine in hrvaščine tako rekoč naravno dana in oba jezika je že od malega enakovredno obvladala in do preselitve v Zagreb tega ni čutila kot prestižnost. Nasprotno, enojezičnost čeških vrstnikov v Pragi je razumela kot pomanjkljivost, kot znak »otročnosti«, neodraslosti, »majhnosti«:

Piši, da poznam majhnega dečka. Hodi še v krilcih in lase ima dolge kakor punčka. Imenuje se Stanouš. To je čudno. V Zagrebu se imenujejo dečki drugače. In Stanouš zna samo češki. Majhen je, piši, pa še nič ne zna (Kveder 1987: 22–23).

Razlike med češčino in hrvaščino Vladko pripeljejo tudi do razmišljanja o razlikah med Prago in Zagrebom. Dokler živi v Pragi, je le-ta rada prestižnostna, npr.: »Moraš napisati nekaj 'posebnega'. Take žoge, ki so modro pobarvane in je plin notri, se dobe samo v Pragi« (22). Ali: »Piši, da sem se vozila včeraj na vrtiljaku. Samo krajcar se da. V Zagrebu je draže.« Ali: »In s parnikom smo se vozili v nedeljo. Po Savi parniki ne vozijo« (23). Ali: »Slišiš, mama, ali je zdaj tudi v Zagrebu štiri?« (46).

Do jezika, tj. češčine, takega odnosa v črticah ni, saj Vladka hrvaščino in češčino razume kot (prvi in drugi) materni jezik, jezik okolja, v katerem živi, medtem ko »drugi ljudje« prihajajo v njeno praško okolje predvsem in samo iz Zagreba:

»Ti, slišiš, mama,« pravi, »a če vsi umrjejo, ne bo naenkrat nobenega več na svetu« /.../ »Ej,« pravim, »ko pa prihajajo vedno drugi ljudje na svet.« /.../ Čez dolgo časa

mi pravi: »O, zdaj že vem, od kod prihajajo drugi ljudje, iz Zagreba.« In deloma ima prav. Srečko je iz Zagreba, tata, Slavka, Janko ... Vsi ljudje, ki jih pozna, vsi so iz Zagreba ...« (Kveder 1987: 28–29).

Hrvaščina oz. bosanščina se v knjigi pojavi tudi kot citatni jezik: »‘Eh, kad ti je odviše, a ti nemoj kupiti, lijepa gospodo’, odgovori Mehmed in obesi opanke nazaj na klin« (144).

3.2.4 Nemščina je v Vladkin jezik prišla kot četrti jezik, vendar drugače kot slovenščina. Z nemščino se je prvič bežno srečala, kadar sta starša govorila o njej, pa sta želela, da ju ne razume. Prvi stik s tem jezikom je bil zato negativen: »Včasih, če govorim z možem o njej, rabim nemščino, ali ta ji ni všeč. ‘Tako se ne govori, to ni lepo!’« (12). Nemščina je bila ob prvem stiku prepoznana za sporazumevalni jezik odraslih, tako je govorila tudi babica v Zagrebu, ki ni znala dobro hrvaško in tudi ni imela veliko volje, da bi se hrvaščine dobro naučila. Vladka je po njej (in po obiskovalcih, ki so prihajali v njihov praški dom) začela ponavljati posamezne nemške besede in tujke ter jih vključevati v svoj do takrat edino slovanski besedni zaklad: »‘Piši, naj drugič vse popiše,’ mi je naročala mala. ‘Zakaj ne popiše vsega?! To se mora, ‘ganz einfach’. Ta ‘ganz einfach’ ima od stare mame’« (23). Ali: »‘O, boš videla, mama, jaz bom sigurno jako pametna, sigurno!’ Nasmehnem se: Aha! Včeraj popoldne je bil gospod Stanecki pri nas in vsaka druga njegova beseda je: sigurno, sigurno...« (43). Ali: »Vladka pozna težke besede, tujke, npr.: infamija, absolutno, škandalozno, telegraf, telefonira« (12). Besedni germanizmi so pri Zofki Kveder, kadar piše o svoji Vladki, vedno dodatno razloženi, kar kaže, da je takratni večinski jezik deklica sprejemala in se ga učila kot tujega jezika, vendar ne na enak način kot slovenščine (prvi »tuji jezik«, ki se ga uči na »kranjskem«, v okolju, iz katerega prihaja mama):

Zdaj je Vladoška že teden dni doma. Nikamor ne sme sama, niti k peku po žemlje. In celo v otroški vrtec ne sme, čeravno hodi tako rada tja. To je velika kazen zanj. »Hausarest« ima tako rekoč. Kadar kaj posebno hudega naredi, ne sme nekaj dni nikamor sama, ne sme v vrtec, v trgovino hodi Mařka – sploh vsi ravnamo z njo kakor z enoletnim otrokom. Hudo ji je (Kveder 1987: 56).

Ali: »Iz kredence sva vzeli ‘garnituro’, krhke porcelanaste skodelice, iz katerih pijemo samo ob posebnih prilikah« (62).

Vladka je med odraščanjem hitro spoznavala vlogo in pomen t. i. uradnega nemškega jezika v odnosu do drugih »avstrijskih jezikov«. O jezikovni enakopravnosti seveda še ne more razmišljati, prestižnost nematernega tujega jezika, tj. nemščine, pa vendar že čuti, saj izreče sintagmo, da so tisti, ki znajo nemško, zelo pametni:

Ne vem, mama, ves čas mislim, ali je bilo lepo ali ne . . . Morebiti je bilo pa vseeno vse narejeno. Saj veš, kako so stroji pametni. Ali veš, kako je tisti zadnjič v kavarni govoril? Celo nemški je znal /.../ (Kveder 1987: 94).

Značilno za večjezikovno prepletanje v črticah o Vladki pa je njeno razmišljanje o znanju jezikov, o potrebi, da otroci govorijo več jezikov: »Tudi to se ji je zdelo čudno, da govorijo otroci na Dunaju samo nemško. 'Malo bi pa le lahko razumeli hrvaško, ne' je menila« (70).

3.2.5 Ob štirih predstavljenih jezikih se v črticah omenjajo še latinski in francoski jezik ter angleščina, tj. govorica vetra in jezik, ki se ga uči Vladka:

»Veš, mama,« se oglasi čez nekaj časa Mitka, »zdi se mi, da veter angleško govori – poslušaj!« /.../ »Da, gotovo angleško!« modruje Mika. »Vladka ga bo kmalu razumela, meni se zdi, da zna že mnogo angleškega, kaj?« (Kveder 1987: 207).

4 Pisava lastnih imen

Več neposrednega besednega prepletanja med tremi slovanskimi jeziki je v pisavi lastnih imen. Zemljepisna lastna imena so praviloma sicer slovenjena, npr.: Praga, Zagreb, Trst, gornje Novo Mesto; Italija, Egipt; Štajerska, Dalmacija; Sava, Drava, Sotla, Vltava. Izjema so le zapisi s hrvaškim mehkim ć, npr.: Gospić.

Pri osebnih lastnih imenih je še najmanj slovenskih: Radko, ta beli Francelj, ta črni Francelj, mežnarjev fant; gospodinjske pomočnice, Slovenke, so npr. Anka, Micka, Mimica, Marica. Hrvaška imena iz kajkavskega prostora so enaka kot na »kranjski strani«: Anka, Barica, Franci, Lacko, Leo, Matija, Mimica, Mitka, Mirica, Olga, Pavla, Polde, Srečko, Štefka, Tinka, Vera, Vladka; sosedov Pepe, stric Pero, teta Irma; gospod Jurij, gospod Niko, Sporčičeva gospa. Imena in priimki so pisani s trdim č, npr. Gregoričev Andrejč, Kraljevičev Vikec, Štefka Glivkovič. Več razlik je pri naslednjih imenih, npr. Jelva, Streharjev Ivica, Vladinka, Vladoša, oz. pri muslimanskih, npr. Mehmed, Hamdija, Ibrahim. Češka imena so pisana brez naglasnih znamenj, npr. Anika, Fanuška, Jaroslav, Karlik, Karliček, Mařka, Miluška, Stanouš; gospa Dostalova, gospod Stanecki.

5 Zaključek

Slovenska knjižna izdaja črtic iz življenja treh hčera Zofke Kveder *Vladka*, *Mitka*, *Mirica* nima veliko slovanskih jezikovnih prepletanj. Gre za upoštevanje slovenske knjižne norme in odsotnost kakršnih koli slovanskih besednih dvojnic, tako da se zdi, kot da bi Zofka Kveder te zgodbe pisala doma, na Slovenskem. Nobene slavizacije jezika, novoilirskih jezikovnih zablod ali »jugoslovenarstva«, ki mu je bila Zofka Kveder naklonjena v *Jugoslavenski ženi*, ni čutiti v teh zapisih, zato pa je vprašanje slovensko-češko-hrvaških jezikovnih stikov na zanimiv način predstavljeno v razmišljanjih pisateljice in njenih treh hčera. Hrvaščina in češčina se pri tem pokazeta kot prvi in drugi materni jezik Vladke (pri drugih dveh deklicah, rojenih v Zagrebu, le še hrvaščina), slovenščina in nemščina pa kot prvi in drugi tuji jezik. Večjezičnost Zofke Kveder je bila prenesena tudi

na njene hčerke, predvsem na najstarejšo Vladko, ki je ob štirih predstavljenih jezikih govorila še francosko in angleško, učila pa se je tudi latinščine.

Viri in literatura

Domači prijatelj, Vydov mesečnik, 1904: letnik 1. Praga, 1. aprila 1904.

Jelovšek Škrinjarič, Mira, 1978: Moja mati Zofka Kvedrova. Zofka Kveder: *Vladka, Mitka, Mirica*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 249–261.

Jesenšek, Marko, 2005: Synonym use in the vocabulary of Caf's translation of Robinson Mlajši. Jesenšek, Marko (ur.): *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Universitas. 321–331.

Kvedrova, Zofka, 1970: *Odsevi iz pripovednih in dramskih del*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Kondor, 119).

Kvedrova, Zofka, 1978: *Vladka, Mitka, Mirica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kvedrova, Zofka, 1980: *Njeno življenje*. Maribor: Obzorja.

Muserjeva, Erna, 1970: Zofka Kvedrova. Zofka Kvedrova: *Odsevi iz pripovednih in dramskih del*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Kondor, 119).

Muserjeva, Erna, 1978: Ob stotem rojstnem dnevu Zofke Kvedrove. Zofka Kvedrova: *Vladka, Mitka, Mirica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Muserjeva, Erna, 1980: Spremna beseda. Zofka Kvedrova: *Njeno življenje*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.